

Поетичний бестіарій С. Черкасенка: символіка спрута

Мошноріз М. М.

викладач кафедри мовознавства,

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

Роль тварин у міфології досить значна. Людство, використовуючи анімалістичні образи, намагалося зрозуміти власну природу та пояснити будову світу. Тому є зрозумілою поява бестіарій в XII ст. у Франції та Англії, що швидко завоювали популярність завдяки ілюстраціям і цікавим статтям. Бестіарій (від лат. Bestia, «звір») – середньовічний збірник зоологічних статей (з ілюстраціями), в яких детально описувалися різні тварини, частіше вигадані, міфологічні [2, с. 82]. Тлумаченням бестіарію в свій час займалися О. Афанасьєв, О. Белова, Г. Булашев, О. Гура, М. Костомаров, М. Сумцов та інші. Наразі проблема літературного бестіарію належить до практично недосліджених тем в українському літературознавстві, хоча окремими аспектами цієї теми займалися С. Гайдук, О. Сліпушко.

Ім'я Спиридона Черкасенка ввійшло в літературний процес завдяки Н. Антонець, В. Бойченку, О. Бабишкіну, Л. Дем'янівській, Л. Дякуновій, С. Дяченко, Г. Калантаєвській, О. Мишаничу, В. Погребеннику, В. Школі та ін. [4]. Зокрема останнім часом проблемі дослідження міфологем у творчості С. Черкасенка присвячено наші публікації [4; 5]. Незважаючи на наявність багатьох розвідок творчості С. Черкасенка, досі ще не досліджували образи тварин у поезії С. Черкасенка. У цьому і полягає актуальність нашого дослідження.

В. Топоров описує, що у XIVст. утворився особливий варіант «океанічної» (морської) міфології, перш за все серед мореплавців, який будується на синтезі багатого арсеналу мотивів, пов'язаних із небезпекою

океану, і нових мотивів, що відображають набутий досвід морських подорожей [7, с. 581].

Морські монстри поширені в міфології скандинавів, японців, італійців. Восьминоги (спрут, кракен) є одними з найзагадковіших і найдивніших мешканців морських глибин. Ще в давнину про цих тварин склали легенди. Одні народи вважають восьминогів морськими божествами, інші – злісними чудовиськами. У древніх міфах восьминіг описується як страшне чудовисько, яке наводить страх на мореплавців. Древні греки називали восьминога найбільш прожерливою істотою, яка проживала в морі. Так у міфах жителів Полінезії восьминіг набуває особливих божественних рис і постає у вигляді тварини, яка породила 2 стихії – Воду та Вогонь. Також восьминіг є символом вічності та довголіття. Дефініція «спрут» чи «восьминіг» стали поширеними метафорами для позначення організацій, які несуть небезпеку суспільству. Негативне відношення до восьминогів і в літературі.

Часто в літературі спрут – символ міста, як у письменника Френка Норріса «Спрут», де спрут символізує образ капіталіста, що розкинув свої щупальці на все живе. У ліриці громадянського спрямування С. Черкасенко теж оригінально потрактував міфологему Спрута в однойменному циклі. Міфологема Спрута зберігає в собі образ взятий із міфології ескімосів Гренландії, в яких бог-восьминіг Ктулху був символом страху для людей, символом мудрості та влади. Ктулху здатний впливати на розум людей, але його здібності поширюються тільки у водній стихії, так що підвладними йому залишаються тільки сновидіння особливо чутливих людей. Такими ж здібностями автор наділяє і Спрута, але його влада поширюється на суші, зокрема в місті: *«У млості тихій і глибокій / Засни... засни, моя давнокохана, / Засни в постілоньці шовковій! / У пісні ніжній колисковій / До тебе я приваблю сон крилатий... //* [8, с. 267]. Оскільки спрут – це морський образ, то середовищем його існування виступає море чи океан. У поезії Спрут сам перетворює будь-яке місце в зручне для себе. Середовище його існування автор передає через символіку заколисування: *«Ой люлі, Вкраїно, рожевий мій квіте!*

/ Спи тихо в лабетах пестливих моїх, / Як спить усе людство, в чар мною повите, / Як спить усе людство в лабетах міцних... //» [8, с. 267].
Заколисуння по відчуттях нагадує розгойдування на хвилях.

На відміну усталеного сприйняття, Спрут у поета антропологізується і символізується, і в поезії постає в образі закоханого парубка. У першій поезії – це «ласкавий, ніжний Спрут», який не несе загрози, «в обіймах якого ти знайдеш спокій». Але за цим спокоєм уже відчувається загроза. Мотив жертви, яка потрапила в обійми Спрута підтверджується словами: «Не борсайся, дівчинко неслухняна». У такий спосіб автор показує, в якому становищі знаходиться дівчина закоханого Спрута. У другій поезії дізнаємося, хто ж є жертвою Спрута. Ця поезія відзначається національно-патріотичною символічною складовою – в образі дівчини-жертви постає Україна: «Ой люлі, Вкраїно, рожевий мій квіте! / Спи тихо в лабетах пестливих моїх... //» [8, с. 267]. «Лабета пестливі» – паска, тенета, використовують моряки, щоб спіймати рибу, символізують безвихідне положення, в якому знаходиться дівчина-Україна. Для змалювання України автор використовує характерні для українського фольклору порівняння: «рожевий мій квіте, ясна зоре». Для зображення Спрута автор все частіше використовує займенник Я: «Я сильний, я дужий, я мудрий, я – Спрут» [8, с. 267]. Він переконує дівчину-Вкраїну, що не потрібно вставати із забуття, не потрібно пориватися в неспокійне море життя. Автор використовує характерний для модерністів мотив поцілунку, що символізує нав'язування злагоди й порозуміння: «Ой люлі, красуне!.. я знов пригорнуся, / Тебе оповію від шиї до ніг, / Палким поцілунком в уста твої вп'юся – Та так, щоб урвати його більш не міг...//» [8, с. 269]. На думку Є. Мелетинського «Велика кількість теріоморфних образів водяних або напівводяних тварин, ймовірно, пов'язана з уявленням про створення землі з світового океану і про водяний хаос, який локалізується під землею і навколо неї» [3, с. 213]. Як зазначає В. Топоров, що спрут, восьминіг – це одине з чудовиськ, яке пов'язане з хаосом, Владика Хаосу. «У космогонічних міфах Стародавнього Єгипту хаос втілюється в образі первородного океану Нуна, що

характеризується небуттям, відсутністю неба, землі, створеного світу» [7, с. 581]. В. Топоров говорить про створення світу з хаосу, за наявності пари, що створюється творцем з океану Нуна. Такі пари складаються з чоловічого і жіночого творчих начал ще в межах самого хаосу [7, с. 582]. Так і в поезії С. Черкасенка Спрут є чоловічим началом, що символізує російський більшовизм, а жіночим началом виступає дівчина-Україна. Для автора більшовизм-Спрут постає як всесильний, всемогутній і всеохоплюючий: *«Я – капітал! / І хто б посмів / Мій п'єдестал / Високий похитнути, / Того мій гнів / Уб'є навек хутчій отрути //»* [8, с. 268]. Для Спрута немає страждань, перешкод і ворогів. Його найвищий ідеал – *«Загнати всіх в болото, / Щоб цілий вік / Копать для мене срібло, золото»* [8, с. 268]. Автор зображує умовну логіку морської істоти – перетворити середовище на болото. Болото постає як елемент ландшафту, в якому відчувається брак двох активних (повітря та вогню) і надлишок двох пасивних начал (води і землі). У слов'янській міфології болото є символом смерті (туди в замовляннях «посилаються» всі хвороби і смерть).

На нашу думку, використання міфологеми Спрута для зображення образу більшовизму є не випадковим, оскільки символ спрута споріднений із символом вогненної Зірки, що висить у самій височині небес. Вона теж кругла й промені її світла, як щупальця спрута, пронизують усе. Емблемою більшовизму теж є зірка.

Щоб переконати дівчину поєднати з ним своє життя, Спрут використовує свій надійний метод – залякування: *«Чи хочеш ріки сліз і крові / Розлити по степах!.. / Що? що?.. Мене тепер ти схопиш / В хуртовинах повстань / І в морі крові й сліз утопиш / Без жалю і вагань? / Що? що?. Тебе чекає воля? / Розвісиш давні сни ?.. //»* [8, с. 269]. Автор не вірить у щось, що може допомогти його рідній Україні розірвати цей союз: *«Я – Спрут, я – восьминіг! / Хіба що всесвіт, Україно, / За тебе стане в бій... //»* [8, с. 268].

Бестиарій С. Черкасенка має унікальний характер та профетичне значення. Поетичний бестиарій охоплює не тільки міфознаки (сфінкс, пегас), а й вагомі

символи (спрут). Це осторога Україні на майбутнє і висновок із політичного досвіду автора та політичної долі його країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гайдук С. Поняття бестіарію та його рецепція в українському літературознавстві / С. Є. Гайдук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. – 2012. – № 15. – С. 50–58.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
3. Мелетинский Э. Поэтика мифа. 2-е изд. – М., 1995. – 407 с.
4. Мошноріз М. Міфологема ночі в поезії С. Черкасенка / М. М. Мошноріз // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – Одеса, 2015. – № 19. – Том 2. – С.36–39.
5. Мошноріз М. Міфологема води в поезії С. Черкасенка / М. М. Мошноріз // Вісник Донецького національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки. – Вінниця : ДонНУ, 2015. – №1-2. – С.172– 177.
6. Сліпушко О. Давньоукраїнський бестіарій (звірослов) : Національний характер, суспільна мораль і духовність давніх українців у тваринних архетипах, міфах, символах, емблемах / Оксана Сліпушко. – К. : Дніпро, 2001. – 140 с.
7. Мифы народов мира: Энциклопедия / Глав. ред. В. Топоров. – М., 1980. – Т. 2. – 719 с.
8. Черкасенко С. Твори. У 2 т. Т. 1. Поезія. Драматичні твори / С. Ф. Черкасенко; упоряд., авт. передм. та прим. О. Мишанич. – К. : Наук. думка, 1991. – 891 с.